

ВІДГУК ОФІЦІЙНОГО ОПОНЕНТА
про дисертаційну працю Фоміна Володимира Вікторовича
«Теорія і практика організації діяльності закладів суспільної опіки дітей та
молоді в Україні (кінець XVIII – початок XX століття)», що подана на здобуття
наукового ступеня доктора педагогічних наук
зі спеціальності 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

Актуальність проблеми, що обрана В. В. Фоміним для науково-педагогічного дослідження, детермінована необхідністю цілеспрямованого соціального захисту тих категорій дітей, які потребують медичної реабілітації, перевиховання, психологічної підтримки та соціалізації. Як справедливо аргументує В. В. Фомін, апелюючи до найбільш вагомих теоретичних і практичних здобутків минулого, досить актуальним постає звернення до вивчення досвіду організації діяльності закладів суспільної опіки дітей і молоді в українських губерніях Російської імперії кінця XVIII – початку XX століття, коли під впливом суспільно-політичних, соціально-економічних і педагогічних чинників відбувається оформлення державної системи опіки і піклування.

Ми погоджуємося з твердженням дисертанта, що історичний, медичний, правовий, соціологічний, психологічний і педагогічний напрями окресленої проблеми вже знайшли належне відображення в наукових розвідках дослідників, а, отже, свідчить про підвищений інтерес дослідників до її всебічного вивчення. Заслуговує схвалення проведений дисертантом ретельний і всебічний діалектичний аналіз досліджуваної проблеми, що дозволяє дійти висновку про відсутність у науковому просторі праць, де має бути комплексно представлено теорію й практику організації діяльності закладів суспільної опіки дітей і молоді в українських губерніях Російської імперії в період кінця XVIII – початку XX століття, розкритий зміст і напрями їх діяльності, типологізація, визначення контингенту вихованців, їхніх вікових особливостей, соціального стану.

Уважаємо, що необхідність заповнення прогалин у науково-педагогічному знанні на основі визначеного теоретико-методологічного інструментарію зумовлює проведення В. В. Фоміним цілісного аналізу важливої для сучасної загальної педагогіки та історії педагогіки проблеми. Це відповідає важливому соціальному

замовленню, у якому знайшла відображення сучасна тенденція щодо неспинного зростання чисельності соціально незахищених категорій дітей і молоді, підтвердженням чого є наведені у змісті дисертації статистичні дані, а також регламентаційні законодавчі документи, що покликані врегулювати оптимальний розв'язок окресленої проблеми. Доцільність науково-педагогічного дослідження посилюють також наведені в дисертації соціально-педагогічні суперечності. Не випадково В. В. Фомін як учений і дослідник акцентує увагу саме на тому, що суспільна значущість і актуальність розв'язання окресленої проблеми, її недостатня наукова розробленість, необхідність подолання зазначених суперечностей зумовлюють науковий пошук у цьому напрямі.

У зв'язку з актуальністю обраної проблеми, а також відповідно до об'єкта і предмета дослідження досить коректно сформульована мета дисертаційної праці, яка полягає в систематизації теоретичних положень, обґрунтуванні етапів та узагальненні досвіду організації діяльності закладів суспільної опіки дітей і молоді в Україні (кінець XVIII – початок XX століття) для використання прогресивних здобутків в умовах сьогодення, а отже, відображає прогнозований результат. Поставлена мета узгоджується з іншими елементами концептуального апарату, які сформульовані чітко, коректно, логічно, адекватно до змісту дисертації. Відповідно до мети В. В. Фоміним визначені історико-педагогічні завдання.

Не викликає заперечень наукова новизна проведеного В. В. Фоміним історико-педагогічного дослідження, що представлена на рівні перетворення, доповнення і конкретизації. Подане дослідження також вирізняється новизною ідеї, яка полягає в розумінні того, що без аналізу і застосування педагогічно цінного історичного досвіду організації діяльності закладів суспільної опіки дітей і молоді в Україні неможливо: ефективно реалізувати сучасний національний проект реформування системи опіки і піклування молодого покоління на засадах фундаментальних положень про запобігання сирітству як соціальному чиннику; надати кваліфіковану правову, психолого-педагогічну, соціальну допомогу; розширити спектр освітньо-виховних послуг; створити умови для соціальної адаптації

дітей і молоді; унормувати правові аспекти захисту їхніх прав і свобод; удосконалити навчально-методичне забезпечення діяльності чинних закладів суспільної опіки дітей і молоді.

На особливу увагу заслуговує обґрунтована періодизація організації діяльності закладів суспільної опіки дітей і молоді в рамках широкого хронологічного періоду, що дало змогу комплексно і динамічно висвітлити досліджувану проблему з урахуванням суспільно-політичних і соціокультурних чинників розвитку суспільства, визначити параметри освітньо-виховної, превентивно-правової, соціально-реабілітаційної, матеріально-побутової діяльності відповідних закладів на кожному з визначених етапів.

Крім того, дисертаційна праця презентує цінний програмно-змістовий і навчально-методичний доробок В. В. Фоміна, що є достатньо апробованим в освітньому процесі вищої школи і підтверджує свою ефективність, зокрема, може бути використаний: у роботі чинних відомств і соціальних служб, що безпосередньо займаються питаннями опіки й піклування молодого покоління; при розширенні сфери соціально-педагогічної діяльності муніципальних інтернатних закладів опіки, приватних сирітських установ, прийомних сімей, патронатних вихователів. Безсумнівно, отримані дисертантом висновки та узагальнення сприятимуть розвитку меценатства, шефства, волонтерського руху, а також більш тісній співпраці з громадськими і релігійними організаціями щодо покращення стану соціальної допомоги дітям.

Як бачимо, з однієї сторони, одержаний В. В. Фоміним новий науковий результат суттєво доповнює відомі положення загальної педагогіки та історії педагогіки, соціальної педагогіки і соціальної роботи, компаративістики, відкриваючи нові, не відомі раніше грані досліджуваної проблеми. З другої сторони – сприяє популяризації мережі регіональних дитячих центрів, дитячих будинків сімейного типу, прийомних сімей, складає основу для визначення й удосконалення змісту підготовки педагогів, патронатних вихователів, соціальних працівників, учителів до роботи з категорійними дітьми і молоддю.

Достовірність і обґрунтованість одержаних В. В. Фоміним результатів і висновків забезпечується вибором адекватної методологічної й теоретичної основи дисертації, визначенням комплексу загальнонаукових (історико-педагогічний аналіз, синтез, узагальнення, класифікація, порівняння) і спеціальних (історико-типологічний, історико-генезисний, історико-діахронний, критеріально-комплексний, історико-порівняльний, проблемно-цільовий, історико-актуалізаційний) методів дослідження відповідно до поставлених завдань і логіки наукового пошуку.

Перевагами поданого дослідження слід уважати те, що В. В. Фоміним опрацьований значний масив науково-педагогічних джерел, у тому числі 99 архівних справ, подано детальну характеристику кожного застосованого в дисертації поняття, виявлено високий ступінь узагальнення отриманих результатів і висновків, прогнозовано тенденції подальшого розв'язання важливої для сучасної педагогічної науки і практики проблеми з урахуванням цінного історичного і передового сучасного досвіду.

Зазначимо, що дисертацію виконано згідно з темами науково-дослідної роботи кафедр: початкової, дошкільної і професійної освіти «Сучасні освітньо-виховні технології в підготовці учителів» (№ 0111U008876 від 26.10.11); загальної педагогіки і педагогіки вищої школи «Підвищення ефективності педагогічного процесу в середніх загальноосвітніх і вищих навчальних закладах (№ 0115U005821 від 23.12.2015); соціальної педагогіки «Інновації в підготовці майбутнього фахівця до соціально-педагогічної діяльності» (№ 00112U002000 від 13.01.2012). Тему дослідження затверджено вченою радою Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди (протокол № 5 від 7 листопада 2014 р.) та узгоджено Міжвідомчою радою з координації наукових досліджень із педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 8 від 15 грудня 2015 р.).

Основні результати проведеного дослідження повністю викладені в 35 наукових працях (із них 33 – одноосібні), серед яких 2 монографії (1 у співавторстві), 17 статей у провідних наукових фахових виданнях України, 5 –

у міжнародних періодичних виданнях, 11 тез у збірниках матеріалів конференцій. Зміст автореферату ідентичний основним положенням дисертаційної праці.

Разом із позитивною оцінкою змісту дисертації, рівня її виконання, вважаємо за необхідне надати такі зауваження і побажання:

1. Заслугує схвалення проведена В. В. Фоміним класифікація типів закладів суспільної опіки дітей та молоді, що функціонували в межах українських губерній Російської імперії впродовж досліджуваного періоду, за *формою власності* (державні, громадські, приватні), *відомчою підпорядкованістю* (Прикази суспільної опіки, Міністерство Внутрішніх справ, Міністерство Народної освіти та ін., земські, міські органи самоврядування, церковні інституції, Відомство імператриці Марії Федорівни, імператриці Марії Олександрівни, Людинолюбне товариство) та *функціональною приналежністю* – загальні (богадільні, виховні будинки, сирітські установи, притулки, дитячі робітничі будинки) та спеціалізовані (училища для глухонімих, сліпих, будинки для душевнохворих). Проте поза увагою дослідника залишаються численні землеробські колонії та ремісничі притулки, що функціонували на українських землях Російської імперії у визначених хронологічних межах і забезпечували розв'язання завдань опіки і піклування соціально незахищених категорій дітей і молоді відповідно до потреб регіону.

2. У наведеній у тексті дисертації характеристики другого етапу (1802–1827 рр.) організації діяльності закладів суспільної опіки дітей та молоді, що пов'язаний із започаткуванням процесу профілювання діяльності закладів суспільної опіки дітей та молоді в межах українських губерній на підставі міністерської реформи, В. В. Фоміним акцентовано увагу на принципах безстановності, загальнодоступності та безкоштовності навчання, що є характерними для цього етапу. Уважаємо за доцільне визначення принципів організації діяльності закладів суспільної опіки дітей та молоді не лише на цьому, але й на інших етапах.

3. У дисертації наголошено, що в змісті матеріально-побутового напрямку третього (1828–1863 рр.) етапу у зв'язку з реорганізацією чинних закладів суспільної опіки дітей та молоді й відкриття нових із урахуванням оновленої нормативно-

правової бази також відбувалися позитивні зрушення. Зокрема, згідно з «Положенням про дитячі притулки» (1839) розширено адміністративні вимоги щодо розташування їх будівель на відстані від проїзної дороги. У цьому контексті слід було б більш докладно зупинитися на характеристиці тих закладів, що слугували праобразом сучасних фостерних сімей.

4. Дисертантом наголошено, що притулки і землеробські колонії призначалися для неповнолітніх злочинців і тих, чийх батьків було заарештовано. На наш погляд, навіть на цьому етапі модернізації діяльності закладів суспільної опіки і розширення спектру надання ними соціально-педагогічних послуг, хронологічні межі якого охоплюють 1864–1890 рр., ще не було чіткої диференціації відхилень у поведінці й розвитку дітей і молоді. У зв'язку з цим, контингент притулків і землеробських колоній включав значно ширший діапазон вихованців, серед яких більшість становили діти з першого погляду цілком благополучних сімей, які протидіяли виховним впливам зі сторони дорослих.

5. Відомо, що в Російській імперії наприкінці XIX ст. мала місце спроба виокремити судочинство для малолітніх, надавши йому самостійного статусу в зв'язку з введенням у дію Закону від 2 червня 1897 р. Згідно з цим документом пропонувалося відмовитися від застосування щодо малолітніх до 14-річного віку різного роду каральних заходів, які встановлені в кримінальних кодексах, і виокремити їх із загального судочинства. На жаль дана тенденція не відображена у змісті превентивно-правового напрямку організації діяльності закладів суспільної опіки дітей та молоді наприкінці XIX – початку XX століття.

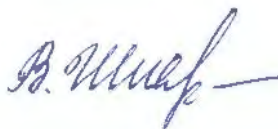
6. Нам імпонує авторська позиція дисертанта щодо виокремлення і характеристики напрямів діяльності закладів суспільної опіки дітей та молоді в установлених хронологічних межах. Однак, у характеристиці соціально-реабілітаційного напрямку основний акцент робиться на вихованні дітей із вадами зору, слуху і розумовою відсталістю. Хотілося б побачити інформацію про надання допомоги астенічним дітям і молоді, які потребували тривалого лікування і відновлення соматичного стану через гострі або хронічні захворювання.

Однак, висловлені зауваження не знижують наукової цінності проведеного В. В. Фоміним історико-педагогічного дослідження, яке підтверджує наукову зрілість і професійну компетентність дисертанта, а отримані ним нові наукові результати, незаперечно, мають вагоме теоретичне і прикладне значення для розвитку сучасної педагогічної теорії загалом і практики суспільної опіки і піклування зокрема.

Таким чином, дисертаційна праця на тему «Теорія і практика організації діяльності закладів суспільної опіки дітей та молоді в Україні (кінець XVIII – початок XX століття» є завершеним, цілісним, самостійним дослідженням, яке відповідає вимогам пп. 9, 10, 12, 13, 14 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 р. за № 567 (зі змінами, внесеними згідно з постановами КМ за № 656 від 19.08.2015 р. та за № 1159 від 30.12.2015 р.), і дає підстави для присудження Фоміну Володимирі Вікторовичу наукового ступеня доктора педагогічних наук зі спеціальності 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки.

Офіційний опонент,

доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри початкової освіти
ННІ педагогічної освіти, соціальної
роботи і мистецтва Черкаського
національного університету імені
Богдана Хмельницького

Шпак В.П.

Підпис проф. Шпак В.П. засвідчую

Проректор з наукової, інноваційної
та міжнародної діяльності

проф. Корновенко С. В.